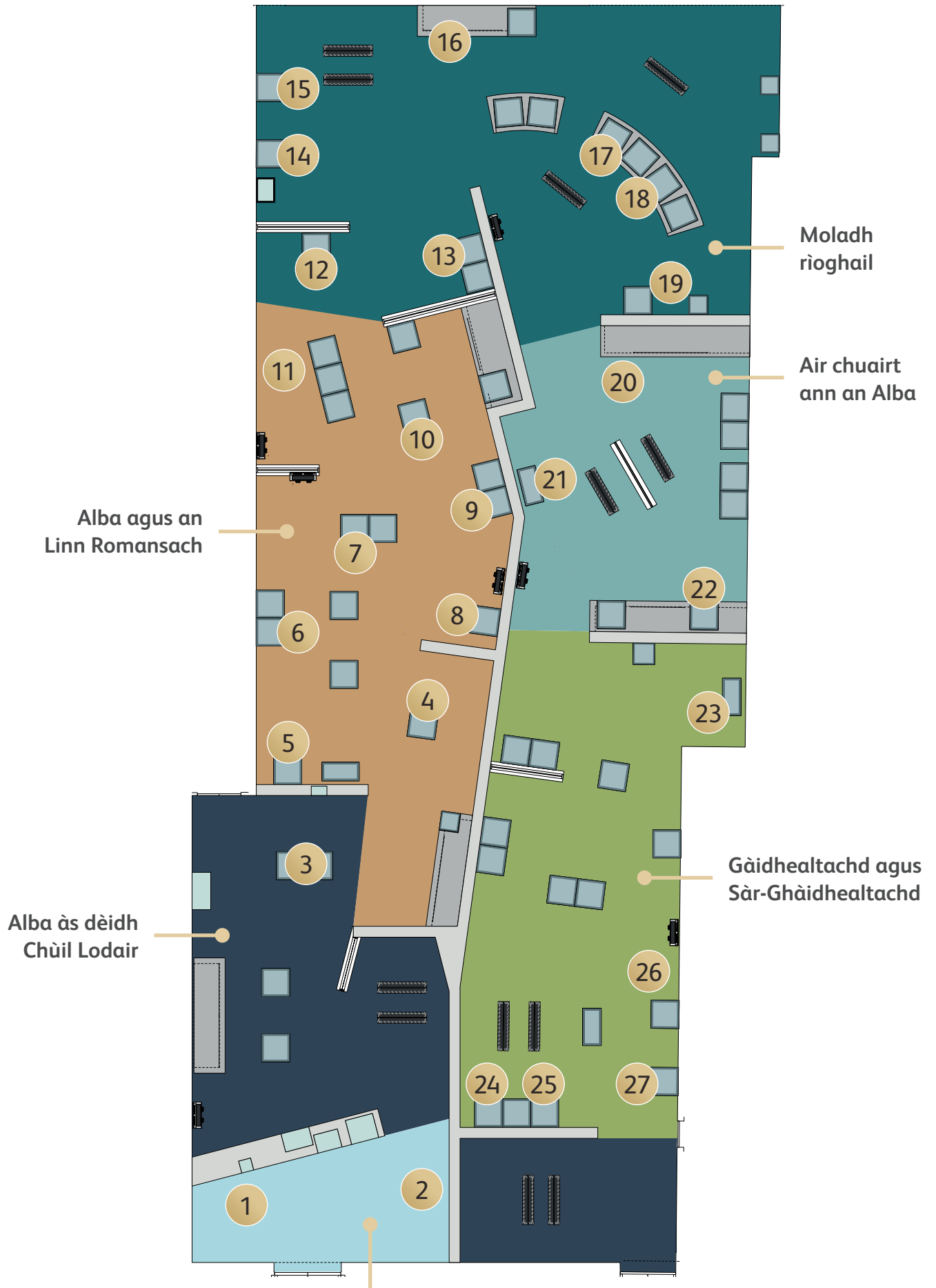

Seallaidhean Gàidhealach

Lean na h-àireamhan òir air an
ùrlar airson nithean is cuspairean
an taisbeanaidh a lorg.

Plana gailearaidh

Fiadhaich Glòrmhor:
Seallaidhean Romansach de dh'Alba

Fiadhaich Glòrmhor: Seallaidhean Romansach de dh'Alba

Samhlaidhean na h-Alba

Anns a' bhad, tha na h-ìomhaighean is na h-innealan seo ag innse dhuinn mar a thàinig seòrsa cultair gu bith ann an Alba a bha freumhaichte ann an cultar dùthchasach na Gàidhealtachd. Ach tha connspaid ann: dè cho domhainn 's a bha na freumhan? Am buin iad ri cultar da-rìribh Gàidhealach? Air neo an e cultar a chaidh a chruthachadh san Linn Romansach?

Fon amharc againn an seo tha innealan-cogaidh, aodach breacain, dealbh-peantaidh, agus pìob mhòr. Gu ìre, buinidh gach uile eisimpleir do linn ùr: luchd-turais air Loch Ceiteirein mu 1815; claidheamh a chaidh a dhealbhadh san 18mh linn; fasanan an airm nuair a bha laghan-toirmisg ann an aghaidh a' bhreacain; agus pìob Ghàidhealach ann an stoidhle bho mu thimcheall air 1790. Tha fhios gu bheil buaidh atharrachaidhean an linn ùir soilleir ri faicinn annta, ach dh'aithnicheadh Gàidheil fhathast gum buineadh gach pìos, gu ìre bheag no mhòr, don dualchas aca fhèin.

An dèidh nan Seumasach

Bha deagh adhbhar aig riaghaltas Bhreatainn laghan-toirmisg a chur an aghaidh a' bhreacain agus an èideidh Ghàidhealaich an dèidh Bhliadhna Theàrlaich. Bha na Seumasaich a thàinig a-mach fo armachd nan aghaidh làn uidheamaichte leis. B' e seo cultar aosmhor a bu dual do na Gàidheil air fad. Chithear breacan an fhèilidh le chuid uidheaman spaideil anns an dà dhealbh seo: Uilleam Cuimeanach, pìobaire Thighearna nan Granndach, agus Alasdair Mòr Grannd, curaidh a' chinnidh.

Fo Sgèith an Airm

Nuair a thòisich sreath fada de chogaidhean an aghaidh na Frainge san dàrna leth den 18mh linn, ghabh tòrr Ghàidheal òga don arm. Cha robh saoghal taobh a-muigh na Gàidhealtachd idir cho coimheach a-nis 's a bha e, agus leis cho gann 's a bha cothroman cosnaidh a-nis aig an taigh, bha cuid aca co-dhiù ro dheònach sgillinn an rìgh a ghabhail. Ach cuideachd, thug saighdearachd dhaibh an cothrom an t-èideadh bu dual don t-sinnsireachd aca a chur orra: am breacan, 's e fhathast ceadaichte do shaighdearan Gàidhealach Ìmpireachd Bhreatainn.

An Sealladh Romansach

Na Gàidheil aig an robh ùidh ann an seann bhàrdachd, bhiodh iad eòlach air laoidhean na Fèinne, bonn-stèidh mòr-dhàintean Oisein a chruthaich Seumas Bàn MacMhuirich sa Bheurla. Am measg nan làmh-sgrìobhainnean Gàidhlig a fhuair MacMhuirich air na cuairtean-rannsachaidh a thug e mu thuath, bha Leabhar Dearg Chlann Raghnaill, co-chruinneachadh de dh'eachdraidh agus de bhàrdachd a chuir àrd-urram air Cloinn Dòmhnaill. B' e am bàrd clasaigeach Niall MacMhuirich a chuir an Leabhar Dearg ri chèile tràth san ochdamh linn deug, 's e a' tarraing an dà chuid air a' chuimhne aige fhèin agus air dìleab shaidhbhir an teaghlaich aige. Bha iad sin air a bhith nam bàird agus nan seanchaidhean cliùiteach a-riamh bho thàinig sinnsear an t-sliochda, Muireadhach Albannach Ó Dálaigh, a-nall à Éirinn tràth san 13mh linn.

Cuir air an coire

San 18mh linn sgaoil droga ùr fasanta bho na bailtean mòra suas chon na Gàidhealtachd: an tì. Mar phàirt de na cleachdaidhean sònraichte a bha ceangailte rithe, chaidh soithichean crèadha a chur gu feum. Ged a chòrd an tì ri muinntir nan taighean mòra, cha robh ministearan na h-eaglaise idir cho dèidheil oirre: nan sùilean-san, nan robh thu trom air an tì, bha thu a' caitheamh do chuid tìde, airgid, agus slàinte. Nuair a bha an t-Ollamh Somhairle MacIain agus Seumas Boswell air chuairt air a' Ghàidhealtachd ann an 1773, fhuair iad soithichean-tì agus sìobhaltas sa chuideachd aig Taigh Mòr Ratharsair, far an robh iad fo aoigheachd aig Iain MacLeòid, no MacGilleChaluim, ceann-cinnidh an eilein.

B' fheàrr leam breacan uallach

Bha am breacan air fàs cliùiteach mar èideadh nan Gàidheal – agus mar shuaicheantas air dearg-nàimhdean riaghaltas Bhreatainn. Ach ann an ùine gun a bhith fada, far an robh dìmeas agus gràin, bha a-nis meas agus urram. Ghabh Alba gu lèir ris a' bhreacan uallach. An lùib nan atharrachaidhean, thàinig buidheann còmhla anns a' phrìomh bhaile air an robh Comunn Gàidhealach Lunnainn. Bha iad airson eaconamaidh na Gàidhealtachd a leasachadh – ach cuideachd airson rian a chur air dathan agus pàtrain an èideidh Ghàidhealaich. Seo an leabhar-clàraidh a rinn an Comann, far an deach seann phàtrain a ghlèidheadh agus dùil aca gun tàinig iad a-nuas thuca sìos tro na ginealaichean.

Tobar an Dualchais

Stèidhich buill Chomunn Gàidhealach Lunnainn comataidhean airson obair-rannsachaidh a dhèanamh ann an cànan, litreachas, agus ceòl na Gàidhealtachd. Bha iad den bheachd gun robh feartan sònraichte ann an seann dualchas nan Gàidheal leis am b' urrainn dhaibh an cultar aca fhèin ath-ùrachadh. Chaidh iad an sàs sa chonnsaid mu fhìrinneachd mòr-dhàintean Sheumais MhicMhuirich. Thruis fear de na comataidhean briathrachas airson faclair Gàidhlig mòr sgoileireil, faclair a nochd ann an clò ann an 1828 fon tiotal *Dictionarium Scoto-Celticum*.

Buaidh is Piseach

Mean air mhean thàinig a' Ghàidhealtachd fo bhuidh leasachaidhean mòra anns an àiteachas, leasachaidhean a bha a' sìor sgapadh thairis air an rìoghachd gu lèir an co-bhuinn ris an t-Soilleireachadh Eòrpach. Chuir Comunn Gàidhealach Lunnainn agus buidheann den aon ghnè ann an Dùn Èideann iomairtean air chois gus na leasachaidhean a bhrosnachadh fad is farsaing. Bha iad a' toirt seachad dhuaisean airson dòighean-àiteachais ùra fheuchainn. Choisinn an t-Ìleach seo suim mhath airgid airson seòrsa ùr de chliath a bha freagarrach do dh'fhearann nan eilean.

Gillean an Fhèilidh

Choisinn rèisimeidean Gàidhealach àrd-urram ann an cogaidhean an ama sa. Anns gach àite far an robh an ìmpireachd a' smachdachadh dhùthchannan cèin, cha mhòr nach robhas a' meas a' bhreacain mar shuaicheantas air Arm Bhreatainn fhèin. A-rèir nam bàrd, dhèanadh saighdearan bho Thìr nam Beann an gnothaich air an nàmhaid anns gach blàr.

Greasaibh na Gàidheil mun coinne,
Is tionndaidh iad an ruaig mar b' àbhaist,
An dream àrdanach neo-fhoilleil.

Mar shamhla air mar a sheas rèisimeidean nan cinnidhean adhbhar na h-ìmpireachd, thug Comunn Gàidhealach Lunnainn bonn-airgid seachad do na curaidhean a bha air seasamh ri aodann a' bhlàir. Rinn am bàrd Alasdair MacFhionghain à Mòrar òran air dha dhol air tìr san Èipheit ann an 1801, òran a bhios seinneadairean a' gabhail fhathast anns a' bheul-aithris.

Sgillinn an Rìgh

Bha buannachdan an lùib gabhail don arm a thaobh airgid agus inbhe, agus thogadh gu leòr de rèisimeidean Gàidhealach san dàrna leth den 18mh linn. Ach bha cealgaireachd agus fòirneart ann cuideachd. A-rèir aithris muinntir an àite, mheall an Còirnealair Iain Camshron an Fhasaidh Fheàrna òigridh Loch Abar don 92na Rèisimeid (na Gòrdanaich), rud a chuir an tàmailt air muinntir an àite. Chaidh a mharbhadh aig Blàr Quatre Bras goirid ro Bhatairliù ann an 1815, agus thogadh carragh-chuimhne fhathail don ghaisgeach ann an cladh na sgìre. Ach thathas ag ràdh gum b' e fear de na saighdearan aige fhèin a loisg an urchair, agus an Còirnealair fo mhallachd banntraich a chaill a h-aona mhac don arm. Thuir e ri oifigear ri thaobh, agus a bheatha a' sìoladh às: 'Chan e mo nàmhaid a rinn siud.' Fhreagair am fear eile: 'Biodh fhios agad nach e do charaid a rinn e.'

Pàtrain gun sgur

Fhad 's a mhair na cogaidhean mòra, bha feum air a' bhreacan. Fhuair companaidhean aodaich agus breabadairean cùmhnantan breacan fhighhe do na rèisimeidean Gàidhealach. Mar sin, ro dheireadh an 18mh linn, bha gnìomhachas nach bu bheag air fàs. Eadar saighdearan agus mòr-shluagh, bha fèill mhòr ann airson a' bhreacain, agus daoine a' togail na thogradh iad bho èideadh an airm. An uair sin, thòisich an sluagh ag iarraidh phàtran eadar-dhealaichte a bha a' riochdachadh eachdraidh chinnidhean fa leth – no co-dhiù eachdraidh a chruthaich sgrìobhaichean seòlta dhaibh. Sgrìobh am fear seo ann an 1812 briathran gu math lèirsinneach don chompanaidh Wilsons ann an Allt a' Bhonnaich, gun lean am fasan na saighdearan!

Cùl-taic bhon Chrùn

Anns na bliadhnaichean an dèidh Bhlàr Chùil Lodair, chaidh cuibhle an fhortain mun chuairt aon uair eile. Thòisich beachdan tàireil an aghaidh nan Gàidheal ri maothachadh. Thàinig an treas Rìgh Deòrsa don rìgh-chathair aig an aon àm ri foillseachadh mòr-dhàintean Oisein, agus bha e mothachail mar a bha Gàidheil a' lìonadh nan rèisimeidean aige ann an cogaidhean Ìmpireachd Bhreatainn. Anns an dealbh seo, chì sinn oifigear Gàidhealach bho Sgìr' Athall ann an èideadh nan Gàidheal, an dearbh fhear a thug tiodhlac aodaich don teaghlach rìoghail ann an 1789 a chòrd riutha glan.

Eudmhor ann an adhbhar nan Gàidheal

Seo pìosan-uidheamachd do dh'èideadh Gàidhealach a fhuair mac Rìgh Deòrsa, am Prionnsa Augustus Frederick. Tha iad nan deagh eisimpleir air mar a thàinig atharrachadh air beachdan mu na Gàidheil aig an àm. Chaidh an tiotal Diùc Sussex a bhuileachadh air Augustus le athair – cho math ris an tiotal Iarla Inbhir Nis. Ghabh an Diùc nòisean de nighinn Iain Mhoirich, Iarla Dhùn Mòr, agus phòs iad ann an 1793. Chan eil fhios nach b' ann bho athair-cèile a fhuair Augustus ùidh ann an gnothaichean Gàidhealach. Ri linn ar-a-mach nan Seumasach, bha an t-Iarla air a bhith na ghille-frithealaidh don Phrionnsa Teàrlach. Ann an dealbh ainmeil bho 1765, chithear e air èideadh gu spaideil san fhèileadh. Chì sibh cuideachd litir a chaidh a chur bho Lunnainn às leth an Diùic – 's e a' gabhail ris an fhasan ùr Ghàidhealach – don chompanaidh breabadaireachd Wilsons a' faighneachd mun phàtran breacain 'Inbhir Nis' aca.

Ùghdar thar chàich

Ri linn a' Ghluasaid Romansaich, bha buaidh air leth aig an t-sàr sgrìobhadair An Ridire Bhaltair Scott air cultar agus air ìomhaigh na h-Alba. Ann an dàintean leithid 'Baintighearna an Locha' agus ann an iomadach uirsgeul cuideachd, tharraing Scott gu làidir air eachdraidh agus dualchas nan Gàidheal, rud a choisinn dha am far-ainm 'Fiosaiche a' Chinn a Tuath'. Nuair a chuireadh a' chuairt rìoghail gu Alba air chois ann an 1822, chaidh a thaghadh mar neach-stiùiridh ghnothaichean, agus mar fhear an taighe.

Àrd-sgoilear Ghairt

Bha Daibhidh Stiùbhart, Fear Ghairt, na shàr sgoilear Gàidhlig. Sgrìobh e *Sketches of the Highlanders of Scotland* nuair a chaidh iarraidh air fiosrachadh mu eachdraidh an Fhreiceadain Duibh a chur ri chèile. Bha e air a bhith cha mhòr deich bliadhna air fhichead ri saighdearachd, anns an Fhreiceadan Dubh agus rèisimeidean eile. Mar sin, bha e mion-eòlach air dòigh-bheatha nan Gàidheal ann an Arm Bhreatainn. Leis an t-saothair aige, chaidh ìomhaigh romansach gillean an fhèilidh a lìomhadh agus a dhaingneachadh. Chaidh an Stiùbhartach fhèin a thaghadh mar fhear-stiùiridh còmhla ri Scott airson cuairt rìoghail 1822.

Ceann-cinnidh Ghlinne Garadh

Bha Alasdair MacDhòmhnail, ceann-cinnidh Ghlinne Garadh no Mac Mhic Alasdair, na dhuine ait annasach. Air aon làimh, lean e gu dlùth ri cliù a shinnsre, a' nochdadh deagh ghean agus bàigh do dhualchas nan Gàidheal. Ach cuideachd bha e am measg nan uachdaran a choisinn droch chliù airson na taic a thug iad do dh'fhuadaichean. Dh'fhuadaich e fhèin tuath sgìrean Chnòideirt agus Ghlinne Garadh gu taobh thall a' chuain, a' toirt a-steach chaorach agus chìobairean Gallda nan àite. Bha tàlant aige a bhith a' dèanamh dìmeas air daoine eile, a' togail connspaid air adhbhar sam bith. Co-dhiù no co-dheth, choisinn e cliù mar shàr Ghàidheal, thug e taic don bhàrd Ailean Dall MacDhùghaill, stèidhich e Comann nam Fìor Ghàidheal, agus ghabh e pàirt mhòrchuiseach ann an spaidsearachd Dhùn Eideann ann an 1822.

An Rìgh air chuairt

Bha taisbeanadh air leth ann an Dùn Èideann agus timcheall air a' bhaile mhòr anns an Lùnastal 1822. Thàinig an ceathramh Rìgh Deòrsa à Lunnainn, le deise bhreacain, gus fàilte mhòr fhaighinn bho mhuinntir na h-Alba – bha gu leòr dhiubhsan air an èideadh ann am breacan cuideachd. Bha sluagh a' bhaile, agus gu leòr am measg mòr-shluagh na Galldachd, a-nis a' gabhail suim den aodach Ghàidhealach. Gu dearbh, bha iad a' miannachadh breacan a lorg do na teaghlaichean aca fhèin. Bha breabadairean na dùthcha trang a-rèiste a' cruthachadh phàtran agus dhathan rin reic. 'S e taisbeanadh tartain a bha fainear dhaibh, ri linn tachartas sònraichte a' comharrachadh an èideidh Ghàidhealaich mar shuaicheantas na h-Alba.

A' tighinn gu rèite

Tha e na adhbhar-iongantais gun do ghabh a' mhòr-chuid de dh'Albannaich ris an èideadh Ghàidhealach. Gu dearbh, bha e na b' iongantaisiche buileach air sgàth an t-seann mhìoruin eadar Gall is Gàidheal, a' sìneadh air ais gu na Meadhan Aoisean. Carson a bhiodh Goill, 's iad coma mun nàbaidhean borba gu tuath agus gu siar, a' gabhail ris an èideadh aca mar shuaicheantas na dùthcha gu lèir? Tha fhios gun robh cuairt an Rìgh Deòrsa ann an 1822 na cuideachadh ann a bhith a' taisbeanadh nam feartan bu dual do chultar nan Gàidheal. Ach bha atharrachaidhean poilitigeach agus cultarach air chois co-dhiù, agus beachdan a' sìor sgaoileadh mun Ghàidhealtachd mar àite anns an robh luach agus buaidh.

Fasanan nam ban

Ghabh boireannaich ris a' bhreacan dìreach mar a ghabh na fir. Bha uaireigin seòrsa de dh'èideadh Gàidhealach aca fhèin: plaide mhòr air an robh an earasaid. Ach chaidh i à fasan tràth san 18mh linn. Ceud bliadhna na b' anmoiche, bhiodh boireannaich Albannach a' cleachdadh dathan agus pàtrain a' bhreacain air aodach a bh' aig barra-mhullaich an fhasain: gan sònrachadh bho bhoireannaich anns a' chòrr de Bhreatainn agus san Roinn-Eòrpa.

Turasachd

Ron Linn Romansach, cha robh coltas Thìr nam Beann na àrdachadh-inntinn do choigrich. 'S tric a sgrìobh luchd-siubhail bhon taobh a-muigh gun robh cruth-tìre garbh na Gàidhealtachd na chulaidh-eagail dhaibh, agus na chulaidh-ghràin. Tha fhios, ge-tà, nach b' e sin do na Gàidheil a bha a' tuineachadh san dùthaich! Mean air mhean, thàinig beachdan eadar-dhealaichte a-steach, mar a dhearbhas briathran a' bhàird am Morair Byron gun robh a' Ghàidhealtachd 'neo-cheannsaichte glòrmhor'. An dèidh foillseachadh nam mòr-dhàintean Oiseanach, dh'fhàs a' Ghàidhealtachd gu bhith na h-àite-tàlaidh do luchd-ealain. Chruthaich peantairean ìomhaighean den dùthaich a bha tarraingeach dha-rìribh don mhòr-shluagh. Bha co-dhiù aonan dhiubh, Horatio MacCullaich, mothachail mu na Fuadaichean. Anns na dealbhan aige de dh'fhàsaichean agus de bheanntan fo cheò, chì sinn tìr às an deach an sluagh a sgiùrsadh.

Deàlradh le glòir

Ghlac an seòrsa seudraidh seo aire a' mhòr-shluaigh anns an 19mh linn: clachan-èiteig beaga geala a tha rin lorg shuas am measg beanntan a' Mhonaidh Ruaidh. Dh'fhàs fèill is fasan an uair sin air 'seudan' às na creagan. Bhathas uaireigin gam meas seunta, a' dìon nan daoine aig an robh iad ann an uchd a' bhlàir no air leabaidh fhiabhrais. Bha cumhachdan-slànachaidh gan cur às leth chriostalan cuideachd, agus luchd-leighis a' toirt deoch fìor-uisge do dh'euslaintich anns an deach am bogadh, no gan suathadh ri lotan no craiceann goirt.

Cur-seachadan mu thuath

Timcheall air meadhan an 19mh linn, thàinig gnè ùr de dh' uachdarain chun na Gàidhealtachd: iadsan a bha air fortan a dhèanamh à factaraidhean, à gnìomhachasan, agus à Ìmpireachd Bhreatainn. Cheannaich iad oighreachdan bho chinn-chinnidh a bha suas gu ugannan ann am fiachan. Thàinig feadhainn eile agus ghabh iad fearann thairis air màl. An cur-seachad a bha gan tàladh gu tuath, b' i siud an t-sealgaireachd, sàr spòrs nan daoine' -uaisle.

Chaidh oighreachdan-seilge a chur air chois, far an tàinig crìonadh air àireimh nan daoine a' tàmh annta, ach fàs mòr ann am beathaichean agus eòin-seilge. Bha fhathast cothroman-cosnaidh ann, ge-tà, do leithid gheamairean agus stalcairean, agus mar sin chunnacas fhathast an 'sealgair sìthne air frìth nan àrd-bheann' le ghunna caol ri ghualainn.

Bràithrean a' bhreacain

Le fèill air gnothaichean Gàidhealach fad is farsaing, thàinig sealladh às ùr air stòiridh nan Seumasach an uair a nochd dithis bhràithrean, Iain is Teàrlach Sobieski Stiùbhart, ann an Alba. Bha iad a' cumail a-mach gum b' ann de shliochd a' Phrionnsa Teàrlach a thàinig iad, agus bha gu leòr ann an Alba ro dheònach gabhail riutha: fhuair iad fàilte is furan anns gach àite don deach iad. Leis cho tarraingeach 's a bha am breacan aig an àm, thòisich na bràithrean Sobieski air oidhirp-rannsachaidh dhìcheallaich mu èideadh eachdraidheil nan Gàidheal. Gu dearbh, dh'ionnsaich Iain a' Ghàidhlig agus chruinnich e beul-aithris air feadh na dùthcha. Dh'fhoillsich na bràithrean am fiosrachadh a chruinnich iad ann an dà leabhar thomadach anns an robh sealladh ùr air eachdraidh a' bhreacain. Tha neamhnaidean luachmhor de dh'eòlas annta a bha air a bhith air falach gu ruige sin.

‘Ar beatha anns a’ Ghàidhealtachd’

Bha dòighean-siubhail chun na Gàidhealtachd a’ sìor fhàs na bu ghoireasaiche san 19mh linn. Air rathaidean-iarainn agus ann an stiomairean, thaom luchd-turais gu tuath ach am faiceadh iad tìr a bha àlainn, falamh, agus fàs. Chaidh feadhainn a thàladh suas cha b’ ann a-mhàin le bòidhchead na dùthcha, ach cuideachd leis a’ bheachd gun robh làraichean de chultar gaisgeil urramach rin lorg anns an dùthaich. Cheannaich a’ Bhànrigh Bhictòria Baile Mhorail, oighreachd far an robh a’ Ghàidhlig fhathast beò, air an do rinn am Prionnsa Albert leasachadh mòr, agus far an do chruthaich e caisteal ùr a tha na àite-tàlaidh do theaghlach rìoghail Bhreatainn suas chun an latha an-diugh. Tha an gràdh a dh’fhairich a’ Bhànrigh mun Ghàidhealtachd – gràdh a bh’ aig tòrr de na Gàidheil oirre fhèin cuideachd, faodar a ràdh – soilleir ri fhaicinn na leabhar-latha, a chaidh eadar-theangachadh mar *Duilleagan à Leabhar Cunntas ar Beatha anns a’ Ghàidhealtachd*.

Muinntir Bhail' Mhorail

Chaidh na ficheadan de shearbhantan fhastadh do chaisteal agus do dh'oighreachd na Bànrighinn. Bha cuid ann a thàinig suas bho thaighean rìoghail eile ann an Sasainn, gu h-àraid ann an sgioba a' chaisteil, eadar bhuidealairean agus maighdeannan-seòmair, còcairean agus searbhantan nan cidseanan. Bha feadhainn eile fo dhleastanasan a-muigh, leithid ghàirnealairean agus ghillean-stàbaill, agus cuid na b' fhaide air falbh, mar gheamairean agus gillean an fhèidh 's an èisg. Tha aon ainm ann a tha a' seasamh a-mach bho chàch: Iain Mac a' Bhruthainn, a rugadh agus a thogadh ann an Craichidh ann an Sgìre Bhràigh Mhàrr, àite far an robh an cànan fhathast gu math beò. An dèidh bàs Phrionnsa Albert ann an 1861, ghabh a' bhantrach rìoghail spèis mhòr do dh'Iain. Chum i dlùth rithe fhèin e, dàimh a dh'adhbhraich dìmeas agus tàmailt do na h-uidhir eile. Bhon uairsin bhiodh Iain daonnan air èideadh ann an deiseachan spaideil Gàidhealach den t-seòrsa a chì sinn an seo.

A' trusadh 's a' clàradh

Cha b' e a-mhàin gun robh ùidh aig daoine ann an seallaidhean na Gàidhealtachd – bha ùidh aca ann an dualchas muinntir na Gàidhealtachd cuideachd. Anns an dàrna leth den 19mh linn, chaidh grunn leabhraichean eireachdail fhoillseachadh 's iad loma-làn de sgeulachdan, bàrdachd, agus rannan bho bheul-aithris nan Gàidheal, le eadar-theangachaidhean Beurla nan cois. Tha na ceithir leabhraichean *Popular Tales of the West Highlands* (1860–62) da-rìribh cudromach do sgoileireachd na Gàidhlig, làn sgeulachdan-beòil a chruinnich sgioba de Ghàidheil fo stiùir Iain Òig Ìle, sàr eòlaiche ann an iomadach raon, cho math ri aistidhean mu Oisean agus mun bhreacan a sgrìobh Iain Òg fhèin. Tha an dà leabhar bharrachd *Carmina Gadelica* (1900) air an lìonadh le ùrnaighean agus beannachdan a chaidh a chruinneachadh, a dheasachadh, agus air uaireannan a sgrìobhadh às ùr leis a' ghàidsear Alasdair MacGilleMhìcheil. Bhiodh Alasdair cuideachd a' cruinneachadh seann nithean air a chuirtean, leithid bhràistean-airgid agus eisimpleirean de bhreacan: dìleab phrìseil dhuinne an-diugh.

Fìor Ghàidheil

Às dèidh aimsir bhruailleanach nam Fuadaichean agus na dh'fhuiling an sinnsirean de ghoirt agus de dh'fhòirneart, bho na 1870an air adhart thòisich Gàidheil ri strì an aghaidh nan uachdaran: b' e seo 'aimhreit an fhearainn', no 'cogadh nan croitearan'. Bhathas cuideachd a' seasamh còirichean cultarach nan Gàidheal, gu h-àraid anns na bailtean mòra. Ann an 1881, fo stiùireadh an ailtire Teàrlach N. Mac an t-Saoir North, dh'fhoillsich buidheann Comunn nam Fìor Ghàidheal leabhar tomadach air a sgeadachadh le dealbhan mionaideach de dh'aodaich, acfhainn, uidheaman, ionnstramaidean-ciùil, agus buill-airm, cho math ri iomain agus geamaichean eile. Ann an 1891 chaidh An Comunn Gàidhealach a stèidheachadh, buidheann a bhios a' stiùireadh prìomh thachartas cultarach saoghal na Gàidhlig suas chun an latha an-diugh: am Mòd Nàiseanta Rìoghail.